

ปริทัศน์หนังสือ

Social Capital and European Democracy^{*}

นิธิ เนื่องจำนงค์^{**}

Social Capital and European Democracy คือหนังสือที่อยู่ในชุดการศึกษการเมืองในยุโรปที่สำนักพิมพ์ Routledge และ ECPR (European Consortium for Political Research) ร่วมกันจัดพิมพ์ขึ้นมา โดยได้รวมบทความต่าง ๆ ของนักวิชาการฝั่งยุโรปที่เกี่ยวกับแนวคิด “ทุนทางสังคม” ในมิติต่าง ๆ ทั้งในทางเชิงทฤษฎี และในเชิงประจักษ์ไว้ในเล่มนี้

ทฤษฎี “ทุนทางสังคม” เป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมอย่างมากทั้งในแวดวงเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และนโยบายสาธารณะ เห็นได้จากจำนวนบทความและหนังสือเกี่ยวกับทุนทางสังคมที่เพิ่มขึ้นอย่างมากในรอบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา และการให้ความสนใจขององค์การระหว่างประเทศ เช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และองค์การเพื่อความ

^{*} Jan W. van Deth, Marco Maraffi, Ken Newton and Paul F. Whiteley. *Social Capital and European Democracy*. (London: Routledge, 1999).

^{**} ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ร่วมมือและการพัฒนาเศรษฐกิจ (OECD) รวมถึงรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ที่หาความเป็นไปได้ในการกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อเพิ่มทุนทางสังคมในประเทศ¹ กระทั่งในไทยเองการพัฒนาทุนทางสังคมเป็น 1 ใน 4 วาระแห่งชาติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งขณะนี้กำลังอยู่ในขั้นตอนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ประเทศในเรื่องทุนทางสังคม

หนังสือเล่มนี้เป็นความพยายามของผู้จัดทำที่จะพัฒนาความก้าวหน้าในด้านการวิจัยที่เกี่ยวกับทุนทางสังคม ซึ่งส่วนมากกระจุกตัวอยู่ในฝั่งอเมริกา และต้องการเสริมมุมมอง “แบบยุโรป” ในเรื่องนี้ ผู้รับผิดชอบเป็นบรรณาธิการของหนังสือเล่มนี้มีด้วยกัน 4 ท่าน ได้แก่ ศาสตราจารย์ Jan W. van Deth ศาสตราจารย์ด้านรัฐศาสตร์แห่ง University of Mannheim ประเทศเยอรมัน รองศาสตราจารย์ Marco Maraffi แห่ง University of Milan ประเทศอิตาลี ศาสตราจารย์ Kenneth Newton แห่ง University of Essex สหราชอาณาจักร และศาสตราจารย์ Paul F. Whiteley แห่ง University of Sheffield สหราชอาณาจักร หนังสือความยาว 270 หน้าเล่มนี้แบ่งออกเป็น

¹ ในอังกฤษ หน่วยงานที่ชื่อว่า UKPIU (United Kingdom Performance and Innovation Unit) เป็นผู้รับผิดชอบในการทำการศึกษา, ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน UKPIU. *Social Capital: A Discussion Paper*. 2002. ในออสเตรเลีย Productivity Commission เป็นผู้ศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดนโยบาย, ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Productivity Commission. *Social Capital: Reviewing the Concept and its Policy Implications*. Research Paper, AusInfo, Canberra, 2003.

3 ส่วน 11 บทได้แก่ ส่วนแรก มุมมองในเชิงทฤษฎี ส่วนที่สอง กรณีศึกษาจากประเทศต่าง ๆ และส่วนที่สามผลกระทบทางการเมืองของทุนทางสังคม บทความทั้งหมดในหนังสือเล่มนี้พยายามตอบคำถามว่าทำไมทุนทางสังคมสามารถเป็นตัวเชื่อมประชาสังคมที่นำไปสู่การเมืองที่มีประสิทธิภาพและประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง? และทุนทางสังคมทำงานอย่างไร?

บทความแรกเป็นบทความของ Kenneth Newton ที่มีชื่อว่า “*Social Capital and Democracy in Modern Europe*” ในบทความนี้นอกจากประเด็นหลักที่นิวตันต้องการนำเสนอตัวแบบในการวิเคราะห์ทุนทางสังคมใหม่แล้ว อีกประเด็นหนึ่งซึ่งมีความน่าสนใจอย่างยิ่งก็คือการที่ผู้เขียนเทียบเคียงแนวคิด “ทุนทางสังคม” กับแนวคิดเรื่อง “ภราดรภาพ” (Fraternity) หนึ่งในสามคำขวัญเมื่อครั้งปฏิวัติฝรั่งเศส ซึ่งประกอบด้วย “เสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ” (Liberty, Equality, Fraternity) ผู้เขียนระบุว่าที่ผ่านมาในการถกเถียงเรื่องประชาธิปไตยมักให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องเสรีภาพ และความเสมอภาค แต่ยังมีการให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่องภราดรภาพค่อนข้างน้อย ซึ่งแนวคิดนี้ เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม สามารถอุดช่องว่างความเห็นแก่ตัวของปัจเจกชนที่มีเสรีภาพอย่างไม่มีขอบเขต และไม่สนใจการร่วมมือเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้ ในแง่นี้ผู้วิจารณ์เห็นว่านิวตันสามารถเทียบเคียงแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมซึ่งเกิดขึ้นและมีรากฐานอย่างยาวนานในบริบทประชาธิปไตยแบบอเมริกันให้เข้ากับบริบท และรากฐานประชาธิปไตยแบบยุโรปได้เป็นอย่างดี

ในส่วนถัดมาผู้เขียนนำเสนอตัวแบบการวิเคราะห์ทุนทางสังคมไว้ 3 ตัวแบบ ได้แก่

- **ตัวแบบเดอร์ไคเมียน (Durkheimian model)** ซึ่งสามารถอธิบายทุนทางสังคมที่เกิดในสังคมที่ยังมีความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด ทุกคนในสังคมหรือชุมชนรู้จักและมีปฏิสัมพันธ์กัน ความปรองดองในสังคมลักษณะนี้เปรียบประหนึ่ง “ความปรองดองแบบกลไก” (Mechanical solidarity) ที่เดอร์ไคเมียนนำเสนอไว้ในหนังสือ *Division of Labor in Society* ในปัจจุบันทุนทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานดังกล่าวยังคงเกิดขึ้นในชุมชนขนาดเล็กที่แยกตัวออกจากสังคมเมือง หรือเกิดในกลุ่มเฉพาะขนาดเล็ก เช่นกลุ่มสวดมนต์ ชุมชนชาติพันธุ์ กลุ่มประเพณีนี้มักจะมีใจแน่วแน่ในใจในกลุ่มสูง แต่ไม่กระจายออกสู่สังคมวงกว้าง

- **ตัวแบบเดอ ท็อกเกอร์วิล** ตัวแบบนี้สามารถอธิบายทุนทางสังคมที่เกิดในสังคมสมัยใหม่ที่มีการแบ่งงานกันทำ แต่ละคนมีบทบาทเฉพาะของตน ความปรองดองในสังคมที่เกิดขึ้นเป็น “ความปรองดองแบบอินทรีย์” (Organic solidarity) การรวมกลุ่มอาสาสมัครจะเป็นแบบทางการจะเป็นที่มาสำคัญของทุนทางสังคม ซึ่งการเป็นสมาชิกกลุ่มเหล่านี้เปรียบเสมือนโรงเรียนประชาธิปไตย สอนให้คนรู้จักร่วมมือกัน และที่สำคัญคือเป็นทุนทางสังคมแบบล่างขึ้นบน สนับสนุนการมีส่วนร่วมระดับรากหญ้า และนำมาซึ่งค่านิยมแบบประชาธิปไตย

- ความเชื่อมั่นแบบนามธรรม (Abstract Trust) ซึ่งอยู่บนฐานของความคุ้นเคย (Acquaintance) ทูทางสังคมในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นแม้ว่าปัจเจกชนอาจไม่ได้มีการติดต่อกันแบบเผชิญหน้า หรือแบบไม่เป็นส่วนตัว บริบทของทูทางสังคมประเภทนี้คือโลกปัจจุบันที่มีความหลากหลายซับซ้อนของวัฒนธรรม ความเชื่อ และกลุ่มคน ที่มาของความเชื่อมั่นแบบนามธรรมคือ 1) การศึกษา ซึ่งสร้างการเรียนรู้ชุดของวัฒนธรรมอ้างอิง (set of cultural references) เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับเวลา สถานที่ ชื่อเรียกเหตุการณ์ แนวคิด ฯลฯ ที่เป็นพื้นฐานของการมีปฏิสัมพันธ์แบบประจำวัน นอกจากนี้โรงเรียนยังสอนศิลปะการร่วมมือกันอีกด้วย ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงช่วยสอนทักษะการติดต่อกับโลกกว้าง 2) สื่อมวลชน ผ่านการกล่อมเกลาค่านิยมทางสังคมซ้ำแล้วซ้ำเล่า สอนให้คนรู้จักแบบอย่างที่ดีและที่เลว ตัวแบบนี้สอดคล้องกับประชาธิปไตยแบบนามธรรม (Abstract democracy) ซึ่งก้าวรวมข้ามพรมแดนทางภูมิศาสตร์ ทำให้คนกลุ่มหรือเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ร่วมมือกันได้ เช่น คนสแกนดิเนเวีย คนเมดิเตอร์เรเนียน ดังเช่นในสหภาพยุโรป

นิวตันชี้ว่าเราไม่สามารถยึดตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งในการวิเคราะห์ทูทางสังคมได้ เพราะสังคมในปัจจุบันมีความหลากหลายมีทั้งสังคมชุมชนดั้งเดิมที่แยกตัวอย่างค่อนข้างสันโดษ สังคมสมัยใหม่ที่อยู่บนพื้นฐานของการแบ่งงานกันทำ และสังคมยุคเทคโนโลยีสารสนเทศที่แม้คนต่างวัฒนธรรมต่างค่านิยมก็สามารถร่วมมือกันได้ผ่านความคุ้นเคยทั้งจากการเรียนรู้ในห้องเรียน และการกล่อมเกลาสื่อประเภทต่าง ๆ

บทความถัดมาเป็นบทความของ Paul F. Whiteley เรื่อง *"The Origins of Social Capital"* บทความนี้นำเสนอตัวแบบทางเลือกในการวิเคราะห์การก่อกำเนิดของทุนทางสังคมแทนที่ตัวแบบของเดอ ท็อกเกอรวิลล์ โดยตัวแบบทางเลือกนี้อยู่บนพื้นฐานจิตวิทยา บุคลิกภาพ และคุณธรรมของพลเมือง ประเด็นที่ Whiteley เห็นว่าเป็นจุดอ่อนของทฤษฎีทุนทางสังคมแบบอเมริกันในการแก้ปัญหาการร่วมมือกันของคนในสังคม (Collective action) ก็คือ แม้ว่าทฤษฎีทุนทางสังคมจะสามารถอุดช่องว่างความเห็นแก่ตัวของปัจเจกชนที่จะทำให้ตัวเป็น Free riders ตามทฤษฎีเกม โดยมีองค์กร สมาคม โดยเฉพาะองค์กรอาสาสมัครเป็นเวทีให้คนเรียนรู้การร่วมมือกัน การทำงานร่วมกัน ให้เห็นประโยชน์ระยะยาวจากการร่วมมือมากกว่าการตัดสินใจประโยชน์ระยะสั้น รวมทั้งเห็นความเสี่ยงจากการไม่ร่วมมือทั้งจากกลไกการลงโทษในองค์กร แต่ทฤษฎีดังกล่าวมองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่าสังคมประกอบด้วยหลายองค์กร และแต่ละองค์กรก็มีแนวโน้มจะแสวงหาประโยชน์เฉพาะในองค์กร ในที่สุดก็จะเกิดปัญหาแบบฮอบส์เซียน แต่ตัวแสดงเปลี่ยนจากปัจเจกชนเป็นองค์กรหรือกลุ่มผลประโยชน์

ผู้เขียนเสนอว่าทุนทางสังคม และความเชื่อมั่นในวงกว้าง (Generalized trust) ไม่จำเป็นว่าจะต้องเกิดจากการร่วมมือของคนในองค์กร แต่อาจเกิดจากคุณลักษณะทางบุคลิกภาพของปัจเจกชน ซึ่งก่อรูปจากการกลมเกลียวทางสังคมผ่านครอบครัว ความเชื่อบรรทัดฐานของปัจเจก ซึ่งฝังรากลึกในตัวของปัจเจกชนตั้งแต่ช่วงต้นชีวิต และจากการเป็นสมาชิกชุมชน

ในจินตนาการ เช่นรัฐชาติ หรือกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งก้าวพ้นการมีปฏิสัมพันธ์แบบเผชิญหน้า

ในบทถัดมา “*Collective Action Theory and the Analysis of Social Capital*” ผู้เขียน คือ Jacint Jordana ได้พยายามขยายความแนวคิดทุนทางสังคมด้วยทฤษฎีทางเลือกที่มีเหตุผล (Rational Choice approach) ผู้เขียนชี้ว่างานของพัฒน์มแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะนำแนวคิดเชิงทฤษฎีเรื่องทางเลือกที่มีเหตุผลมาวิเคราะห์สังคมร่วมกับแนวการเมืองเปรียบเทียบสำหรับปัญหาเกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือกันนั้นเป็นปัญหาที่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “Tragedy of the commons” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการใช้ทรัพยากรสาธารณะอย่างไม่ร่วมมือกันรักษา และสอดคล้องกับแนวคิดของ David Hume ที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาความร่วมมือ ดังที่ให้อตัวอย่างไว้ว่า “หากชาวนา A ไปช่วยชาวนา B เก็บเกี่ยวข้าวโพดในวันนี้ซึ่งเป็นวันที่ข้าวโพดของชาวนา B พร้อมที่จะเก็บเกี่ยว และในวันถัดมา ชาวนา B ก็ไปช่วยชาวนา A เก็บเกี่ยวข้าวโพดในไร่ของชาวนา A ผลประโยชน์ก็จะตกอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ในทางกลับกันถ้าทั้งสองฝ่ายก็ยังไม่ยอมช่วยอีกฝ่ายเก็บเกี่ยวข้าวโพด จำนวนข้าวโพดที่ทั้งสองฝ่ายจะเก็บเกี่ยวได้จะน้อยลง และจำนวนข้าวโพดที่เสียไปจากการเก็บเกี่ยวไม่ทันจะมีมากขึ้น”²

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในเชิงอรรถที่ 3 Chapter 6, Robert Putnam. *Making Democracy Work: Civic transition in Modern Italy*. (Princeton: Princeton University Press, 1993)

ในส่วนถัดมาเป็นการพูดถึงกรณีศึกษาต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพในเชิงประจักษ์ของทุนทางสังคมในยุโรป โดยในบทที่สี่ “*Civic Engagement and Volunteering in the Netherlands: A Putnamian Analysis*” Joep De Hart และ Paul Dekker พูดถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบองค์กรอาสาสมัครในเนเธอร์แลนด์ และผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมของพลเมือง โดยผู้เขียนระบุว่ากิจกรรมอาสาสมัครในฮอลแลนด์ค่อนข้างมีมากโดยเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ แต่ในรอบ 1-2 ทศวรรษที่ผ่านมามีแนวโน้มที่ขัดแย้งกันสองอย่างเกิดขึ้น ในด้านหนึ่งมีการขยายตัวขององค์กรอาสาสมัครที่เกี่ยวกับกิจกรรมนันทนาการ การกีฬา งานอดิเรก รวมทั้งองค์กรอาสาสมัครที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ เช่น สิ่งแวดล้อม เพศ เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่งองค์กรดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการเมือง ศาสนา หรือเศรษฐกิจกลับมีจำนวนสมาชิกคงตัวหรือลดลง แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของพัตนัมในอเมริกา³ แต่ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับพัตนัมที่ชี้ว่าการมีส่วนร่วมในสมาคม องค์กรทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริงไม่เหมือนกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เรียกว่า “Cheque-book activism” (พัตนัมใช้คำว่า Tertiary association ซึ่งหมายถึงการมีส่วนร่วมหรือเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรหรือสมาคมที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่สมาชิกในองค์กรอาจไม่มีการพบปะสังสรรค์แบบเผชิญหน้ากัน ความสัมพันธ์

³ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Robert Putnam. “Bowling Alone: America Declining Social Capital”. In *Journal of Democracy*. Vol 6. No.1 1995.

ระหว่างสมาชิกกับองค์กรนอกจากการบริจาคเงินแล้ว มีแค่การมีผู้นำร่วมกัน มีทัศนคติหรืออุดมคติในประเด็นเฉพาะร่วมกัน)

ประเด็นดังกล่าวได้รับการขยายความเพิ่มเติมโดย William A. Maloney ในบทที่ห้า “Contracting out the Participation Function: Social Capital and Cheque-Book Participation” Maloney ได้แย้งพัฒน์ที่เสนอว่า การเป็นสมาชิกขององค์กรหรือสมาคมที่จะส่งผลในการเพิ่มระดับทุนทางสังคม หรือความเชื่อมั่นที่มีต่อสังคมนั้นคือองค์กรสมาคมแบบดั้งเดิม ที่สมาชิกมีการพบปะและทำกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำ การคัดเลือกสมาชิกมักคัดเลือกมาจากเครือข่ายคนรู้จัก อีกทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกอยู่บนพื้นฐานของการรู้จักหน้าคำตา (fact-to-face relation) ต่างจากองค์กรหรือสมาคมแบบใหม่ที่สมาชิกในองค์กรส่วนมากมาจากการประชาสัมพันธ์โดยตรงหรือผ่านทางอีเมล ทั้งยังไม่มีปฏิสัมพันธ์แบบพบปะกันระหว่างสมาชิก ประเด็นหลักที่ผู้เขียนโต้แย้งก็คือ องค์กรหรือสมาคมในแนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่มีส่วนช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาธิปไตยแบบตัวแทน และอุดช่องว่างในบทบาทที่พรรคการเมืองทั่วไปทำไม่ได้ ด้วยเหตุที่การที่ปัจเจกชนเลือกที่จะสนับสนุนกลุ่มเหล่านี้เพราะความสามารถในการสะท้อนผลประโยชน์หรือความคิดเห็นเฉพาะประเด็นที่ตรงกับทัศนคติหรืออุดมคติของพวกเขา ซึ่งพรรคการเมืองแบบดั้งเดิมไม่สามารถกระทำได้เพราะขาดความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในประเด็นเหล่านี้ (เช่น สิ่งแวดล้อม เกย์ สิทธิสัตว์)

นอกจากนี้ผู้เขียนยังแสดงผลงานวิจัยที่ว่าคนที่ให้เงินสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมเฉพาะด้านนี้มีแนวโน้มที่จะไปลงคะแนนเสียงเป็นประจำ และมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้ที่สนับสนุนกิจกรรมกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นผู้ที่ตื่นตัวในทางการเมือง ในตอนท้ายผู้เขียนได้ยกการวิเคราะห์ของ Whiteley ในบทที่สองโดยกล่าวว่าการมีส่วนร่วมในองค์กรสมาคมที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่เปรียบเสมือนกลุ่ม “ชุมชนในจินตนาการ” เป็นทุนทางสังคมประเภทนามธรรม ซึ่งส่งผลต่อการเพิ่มระดับทุนทางสังคม และความเชื่อมั่นที่มีต่อสังคมเช่นเดียวกับทุนทางสังคมประเภทอื่น ๆ

ในบทที่หก *“Voluntary Associations and Social Capital in Finland”* Marti Siisainen ได้พูดถึงคุณลักษณะเฉพาะขององค์กรอาสาสมัครในฟินแลนด์ ซึ่งต่างจากแนวทฤษฎีทุนทางสังคมที่เคยมีการวิเคราะห์กันไว้ ผู้เขียนชี้ว่าองค์กรอาสาสมัครในฟินแลนด์ไม่ได้เป็นเพียงแค่องค์กรอาสาสมัครทั่วไปเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นสิ่งที่เรียกว่าทุนทางองค์กร (Organizational capital) ซึ่งเป็นมากกว่าทุนทางสังคม เพราะหมายรวมไปถึงทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางเศรษฐกิจด้วย การเคลื่อนไหวทางสังคมใดๆ จะไม่มีความหมายหรือจะไม่ได้รับการรับฟังจากรัฐบาลหากไม่มีการแปรสภาพขบวนการเคลื่อนไหวให้อยู่ในรูปขององค์กร รัฐบาลฟินแลนด์กำหนดให้องค์กรอาสาสมัครทุกประเภทต้องทำการขึ้นทะเบียนกับรัฐบาล ซึ่งทำให้การเคลื่อนไหวขององค์กรต้องอยู่ในขอบเขต ไม่ใช้ความรุนแรง ต้องไม่เป็นไป

ในลักษณะของอนาธิปไตย และเพื่อรับรองว่าองค์กรดังกล่าวจะไม่ขับเคลื่อนไปด้วยเจตนารมณ์ของสมาชิกบางคน ทุกองค์กรต้องมีธรรมนูญองค์กร

กล่าวโดยสรุปก็คือ บทบาทขององค์กรเหล่านี้เป็นเสมือนตัวแปลงปัจจัยนำเข้าจากภาคประชาสังคมเข้าสู่ระบบการเมืองนั่นเอง ผู้เขียนคิดว่ากลุ่มเคลื่อนไหวจดทะเบียนเป็นองค์กรอาสาสมัครเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่ช่วยลดความขัดแย้งในสังคม เป็นยุทธศาสตร์บูรณาการกลุ่มที่มีความคิดเห็นที่หลากหลายเข้ามาสู่ในระบบ อีกทั้งยังช่วยลดแรงต่อต้านจากประชาชนที่ไม่ชอบกลุ่มเคลื่อนไหวอีกด้วย

ในบทที่เจ็ด ผู้เขียน Per Selle ยังใช้แนวทางเดิมกับผู้เขียนใน 6 บทที่ผ่านมาคือวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดทุนทางสังคมแบบพัฒนมียวนและชี้ให้เห็นความแตกต่างในเชิงประจักษ์จากกรณีศึกษาในประเทศตน ในบทที่ว่าด้วย *"Transformation of the Voluntary Sector in Norway"* ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างขององค์กรอาสาสมัครในแบบของพัฒนมียวน และในกรณีของนอร์เวย์ โดยชี้ว่าองค์กรตามอุดมคติของพัฒนมียวน ซึ่งทำหน้าที่เสมือน "โรงเรียนประชาธิปไตย" มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่จะร่วมมือกัน เรียนรู้ที่จะเชื่อมั่นในผู้อื่น รวมทั้งเรียนรู้ทักษะในเชิงสังคมผ่านองค์กรต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิก เป็นการมองในระดับจุลภาค และสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างความเข้มแข็งของประชาธิปไตยจากฐานรากสู่เบื้องบน (Bottom up) ในนอร์เวย์ รวมถึงประเทศแถบสแกนดิเนเวียอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะขององค์กรอาสาสมัครที่แตกต่างจากในอเมริกา แต่เป็นกลุ่มประเทศที่มีระดับทุนทางสังคมสูงที่สุดแห่งหนึ่งในโลก

แนวทางในเรื่ององค์การอาสาสมัครแตกต่างจากทฤษฎีของพัฒน์มอย่างสิ้นเชิง รัฐเป็นผู้สนับสนุน อุปถัมภ์ และส่งเสริมการดำเนินงานขององค์การอาสาสมัคร หรือแนวทางในแง่นี้จะแบบบนลงล่าง (Top down)

บทบาทขององค์การอาสาสมัครในนอร์เวย์มีมากกว่าการเป็นเวทีให้ปัจเจกชนได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน แต่ยังเป็นกลไกในการนำนโยบายของรัฐบาลไปปฏิบัติอีกด้วย ผู้เขียนชี้ว่าจากวิวัฒนาการทางการเมืองที่ยาวนานของนอร์เวย์ องค์การอาสาสมัครนับเป็นส่วนสำคัญที่สร้างความเข้มแข็งให้กับประชาธิปไตยในนอร์เวย์ เพราะเป็นกลไกหรือโครงสร้างที่เป็นตัวกลางระหว่างพลเมืองกับสังคม ความสำคัญขององค์การอาสาสมัครในนอร์เวย์แสดงให้เห็นได้จากโรคองค์การ (Organizational syndrome) กล่าวคือการดำเนินการหรือการเคลื่อนไหวใด ๆ ก็ตามที่ต้องการสร้างน้ำหนักหรือความสำคัญในกับการเคลื่อนไหวจะต้องแปรรูปเป็นองค์การที่เป็นทางการ จึงจะได้รับความเชื่อถือจากระบบการเมืองและสาธารณชน ในส่วนถัดมาผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญขององค์การอาสาสมัครในนอร์เวย์ แนวโน้มดังกล่าวก็คือ การแยกระหว่างองค์การอาสาสมัครกับงานอาสาสมัคร นั่นคือ องค์การอาสาสมัครในนอร์เวย์ได้พัฒนาความเป็นมืออาชีพและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านขึ้นมาจนกลายเป็นองค์กรที่มีการจ้างพนักงานประจำ มีการทำสัญญาปฏิบัติงานระหว่างรัฐบาลกับองค์กร มีการออกไปปฏิบัติงานในต่างประเทศ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ในแง่หนึ่งได้ทำลายหลักการขององค์การอาสาสมัครไม่มากนักน้อย อย่างไรก็ตามผู้เขียนชี้

ว่ายังไม่มีการศึกษาอย่างละเอียดที่จะตอบคำถามได้ว่าองค์กรอาสาสมัครแบบใหม่ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วจะสามารถเข้ามามีบทบาททดแทนองค์กรอาสาสมัครแบบดั้งเดิมที่ลดบทบาทลงอย่างมากได้หรือไม่

ในบทที่แปด *"Facets of Social Capital in New Democracies: the Formation and Consequences of Social Capital in Spain"* Mariano Torcal and Jose Ramon Montero ได้พยายามทดสอบสมมติฐานที่ว่าการพัฒนาประเทศให้เป็นประชาธิปไตยจะสามารถเพิ่มระดับของทุนทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญในระยะเวลาไม่นานได้หรือไม่ กรณีศึกษาในบทนี้คือประเทศสเปนซึ่งมีระยะเวลาการพัฒนาเป็นประชาธิปไตยค่อนข้างสั้นเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในยุโรป จากการศึกษาเชิงประจักษ์ทั้งในสเปน และโดยเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในยุโรปพบว่า แม้ว่าจำนวนองค์กรสมาคมจะเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือจาก 5,600 องค์กร ในปี 1968 เพิ่มขึ้นกว่า 1.5 แสนองค์กร ในกลางทศวรรษที่ 1990 ซึ่งจากตัวเลขดังกล่าวทำให้น่าจะตั้งสมมติฐานได้ว่าระดับทุนทางสังคมในสเปนน่าจะเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน แต่จากผลการศึกษากลับพบว่าระดับการมีส่วนร่วมของคนในองค์กรกลับอยู่ในระดับคงตัว ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญมากนัก และเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นในภาคพื้นยุโรปก็พบว่าสเปนอยู่ในลำดับท้าย ๆ ของประเทศที่มีอัตราส่วนของจำนวนสมาชิกในองค์กร และจำนวนคนที่ทำงานอาสาสมัครต่ำ เช่นเดียวกับระดับความเชื่อมั่นในสังคมซึ่งคนสเปน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้เขียนอธิบายว่าสาเหตุสำคัญน่าจะเกิดจากการเมืองในประเทศ ที่ในรอบ 150 ปีที่ผ่านมา การเมืองสเปนก่อกวนการมีส่วนร่วมของพลเมือง และการเติบโตขององค์กร ทั้งจากนโยบายรัฐบาลเอง และจากความไม่ต่อเนื่องในระบอบการเมืองในสเปน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาหลายครั้งจากระบอบกษัตริย์ เป็นเผด็จการทหาร เป็นระบอบสาธารณรัฐ จนมาถึงระบอบฟรังโก และพัฒนามาเป็นประชาธิปไตยในท้ายที่สุด

ในบทที่เก้า *"The Myth of American Exceptionalism: A Three-nation Comparison of Associational Membership and Social Capital"* ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของส่วนที่สองซึ่งว่าด้วยกรณีศึกษา Dietlind Stolle and Thomas Rochon ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบหาความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกองค์กรสมาคมกับระดับของทุนทางสังคมในสามประเทศได้แก่ สวีเดน เยอรมัน และสหรัฐอเมริกา ในการดำเนินการดังกล่าวผู้เขียนทั้งสองมีเป้าหมายที่จะลบล้างมายาคติที่ว่าทุนทางสังคมและการเป็นสมาชิกในองค์กรสมาคมในอเมริกามีลักษณะเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนกับประเทศอื่นอันเนื่องมาจากพัฒนาการทางประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน

หากพูดถึงความแตกต่างสิ่งที่อเมริกาแตกต่างจากเยอรมันและสวีเดนอย่างชัดเจนก็คือบทบาทของรัฐที่มีต่อองค์กรสมาคม ซึ่งในอเมริกาองค์กรสมาคมค่อนข้างเป็นอิสระจากรัฐบาลกลาง ในขณะที่อีกสองประเทศที่เหลือรัฐจะเข้ามามีบทบาทในการเป็นผู้สนับสนุน ส่งเสริม และกำกับการ

ดำเนินงานขององค์กรสมาคม จากข้อเท็จจริงเรื่องความแตกต่างดังกล่าวทำให้นักทฤษฎีทุนทางสังคมทั้งหลายพยายามชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะขององค์กรสมาคมในอเมริกาที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม และประชาธิปไตยโดยรวม

อย่างไรก็ตามจากผลการวิจัยเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกในองค์กรสมาคมกับระดับของทุนทางสังคมใน 3 ประเทศ ซึ่งทั้งผู้เขียนทั้งสองทำการวิจัยโดยวัดระดับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ระดับความเชื่อมั่นที่มีต่อสังคม และระดับความเชื่อมั่นในสถาบันของรัฐ พบว่าการเป็นสมาชิกในองค์กรส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของความเชื่อมั่นที่มีต่อสังคมทั่วไป ซึ่งข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้งในสวีเดนและเยอรมันเป็นไปในทิศทางเดียวกับในอเมริกา หรืออาจจะส่งผลในระดับที่มากกว่า ดังนั้นข้อสรุปที่ว่ากรณีทุนทางสังคมในอเมริกาเป็นกรณีที่ยกเว้นเนื่องจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันจึงเป็นเพียงแค่ภาพมายาคติเท่านั้น

ในส่วนสุดท้ายเป็นการสรุปถึงผลกระทบทางการเมืองของทุนทางสังคม เริ่มต้นในบทที่สิบด้วยบทความของ Eric Uslaner ที่มีชื่อว่า *"Social Capital and Moral Behaviour in Anglo-American Democracies"* ผู้เขียนได้ทำการเปรียบเทียบลักษณะของทุนทางสังคมในประเทศแองโกลอเมริกันสามประเทศซึ่งมีระดับความเชื่อมั่นในสังคม ซึ่งเป็นเกณฑ์ในการวัดระดับทุนทางสังคมที่ใช้กันอยู่ทั่วไปค่อนข้างสูง ได้แก่ อังกฤษ อเมริกา และแคนาดา เพื่อชี้

ให้เห็นส่วนเหมือน ส่วนต่าง และลักษณะเฉพาะของแต่ละประเทศ แต่ละสังคม

ในสังคมอังกฤษ ผู้เขียนชี้ว่าเป็นเหมือนองค์อินทรีย์ (Organic) ที่มีสัญลักษณ์ของชาติคือสถาบันกษัตริย์เป็นที่ยึดของเหล่าปัจเจกชนที่ค่อนข้างมีความเป็นอิสระสูง แรงขับเคลื่อนให้ปัจเจกชนในอังกฤษประพฤติอย่างมีศีลธรรมก็คือค่านิยมทางโลก (Secular) ที่บ่มเพาะอยู่ในตัวของแต่ละคน ในทางตรงกันข้ามสังคมอเมริกันเป็นสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายสูง แต่ได้ผสมผสานความแตกต่างหลากหลายของเชื้อชาติและวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมร่วม (Melting pot) โดยมีความเชื่อทางศาสนาเป็นแรงขับเคลื่อนให้คนปฏิบัติอย่างมีศีลธรรม สำหรับสังคมแคนาเดียน แม้ว่าในสังคมแคนาเดียนจะเป็นเหมือนภาพโมเสกที่ปะติดปะต่อกันระหว่างเชื้อชาติ สังคม กลุ่มศาสนาที่แตกต่างกัน โดยที่แต่ละกลุ่มยังคงอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มไว้ แต่คนแคนาเดียนจะเป็นคนที่ประพฤติปฏิบัติตัวอย่างมีศีลธรรมภายใต้หลักความเชื่อของศาสนา ในตอนท้ายผู้เขียนสรุปรวบยอดไว้ว่า ทูนาทางสังคมในแต่ละประเทศ แต่ละสังคมจะมีความแตกต่างกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทูนาทางสังคมเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม

ในบทสุดท้าย “*Social Capital, Active Membership in Voluntary Associations and Some Aspects of Political Participation*” Jaak Billiet และ Bart Cambre พยายามหาความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกในองค์กรประเภทต่าง ๆ กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง จากการสำรวจเชิงประจักษ์ ผู้

เขียนได้สรุปว่า การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรอาสาสมัคร โดยเฉพาะองค์กรทางด้านสังคม ส่งผลให้เพิ่มการมีส่วนร่วมในทางการเมืองทั้งแบบที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ในขณะเดียวกันยังเพิ่มความสนใจในทางการเมือง และยังมีบทบาททางอ้อมในการเพิ่มความรู้เกี่ยวกับการเมือง ในขณะที่การเข้าเป็นสมาชิกองค์กรอาสาสมัครประเภท การกีฬา นันทนาการ ฯลฯ มีผลต่อบัจจยดังกล่าวเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ข้อสังเกตบางประการ

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่เกิด เติบโต และได้รับการพัฒนาในแผ่นดินอเมริกา สืบเนื่องมาจากแนวคิดของอเล็กซิส เดอ ท็อกเกอร์ วิลส์ที่เสนอแนวทางที่จะใช้จุดช่องว่างของประชาธิปไตย จุดช่องว่างเสรีภาพ ซึ่งอาจจะเกินขอบเขตของปัจเจกชนซึ่งหลุดพ้นจากพันธะโซ่ตรวนของสังคมศักดินา เป็นแนวคิดที่แก้ปัญหาความเห็นแก่ตัวของปัจเจกชน ซึ่งเป็นอุปสรรคขัดขวางการร่วมมือเพื่อส่วนรวม ทั้งยังเป็นเสมือน “โรงเรียนสำหรับประชาธิปไตย” แม้ว่าเดอ ท็อกเกอร์วิลส์จะไม่ได้ใช้คำว่า “ทุนทางสังคม” ก็ตาม แต่รากฐานความคิดของเดอ ท็อกเกอร์วิลส์ก็ได้ปรากฏอย่างแจ่มชัดในนักทฤษฎีทุนทางสังคมอเมริกัน โดยเฉพาะสำนักฮาร์วาร์ด ซึ่งนำโดย โรเบิร์ต พัตนัม

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมได้เริ่มเป็นที่นิยมในโลกวิชาการสังคมศาสตร์นับตั้งแต่ที่ศาสตราจารย์เจมส์ โคลแมนได้ตีพิมพ์บทความใน Journal

of Sociology ในปี 1988 (แม้ว่าก่อนหน้านั้นในฝั่งยุโรป Pierre Bourdieu ได้ใช้คำว่า “ทุนทางสังคม” มาก่อนแล้วก็ตาม) จนเมื่อปี 1993 ศาสตราจารย์พัฒน์ม แห่งฮาร์วาร์ดได้เสนอผลงานที่ได้ลงวิจัยภาคสนามในประเทศอิตาลี ที่ได้เปรียบเทียบสองภูมิภาคซึ่งมีระดับทุนทางสังคมที่แตกต่างกันอันเนื่องมาจากพื้นเพทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน และชี้ให้เห็นว่าภูมิภาคที่มีระดับทุนทางสังคมสูง ส่งผลต่อประสิทธิภาพของรัฐบาล และการทำงานที่ราบรื่นของประชาธิปไตย ตรงกันข้ามกับภูมิภาคที่มีระดับทุนทางสังคมต่ำ หลังจากนั้นทุนทางสังคมได้กลายเป็นแนวคิดยอดนิยมที่สุดแนวคิดหนึ่งในโลกวิชาการ สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ รวมไปถึงนโยบายสาธารณะ จนมีผู้กล่าวว่า “ทุนทางสังคมกลายเป็นแนวคิดที่มีสถานะเชิงวิชาการเทียบเท่ากับแนวคิด “ทางเลือกที่สาม” ในทางการเมือง”⁴ จากพัฒนาการของแนวคิดทุนทางสังคมข้างต้นจะเห็นถึงอิทธิพลของโลกวิชาการฝั่งอเมริกัน โดยเฉพาะสำนักฮาร์วาร์ด ที่แทรกซึมอยู่ในทุกมิติของ “ทุนทางสังคม”

หนังสือเล่มนี้ แม้ว่าคณะบรรณาธิการและผู้จัดทำจะได้แสดงเจตจำนงชัดเจนว่าต้องการพัฒนาความก้าวหน้าของแนวคิดทุนทางสังคม โดยนำเสนอ “มุมมองแบบยุโรป” อย่างไรก็ตามจากที่ผู้วิจารณ์ได้อ่านหนังสือเล่มนี้จนจบ พบว่าบทความทั้งหมดยังไม่สามารถหลุดพ้นร่มเงาทางทฤษฎีทุนทางสังคมแบบอเมริกันได้ทั้งในแง่ขอบเขตแนวคิด นิยาม และวิธีการ

⁴ Ben Fine. *Social Capital versus Social Theory*. (London: Routledge, 2001).

ศึกษา แม้จะดูเหมือนว่าผู้เขียนทั้ง 11 บทความมีความตั้งใจที่จะเสนอมุมมองแบบยุโรปที่เกี่ยวกับทุนทางสังคม ทั้งในเชิงทฤษฎี และในเชิงประจักษ์ และพยายามหักล้างคำอธิบายของแนวคิดทุนทางสังคมฝั่งอเมริกัน โดยเฉพาะพัฒน์ซึ่งเป็นเป้าหมายหลัก แต่ก็ดูเหมือนว่าความพยายามดังกล่าวเป็นเพียงการต่อยอดแนวคิดหรือทำให้แนวคิดทุนทางสังคมแบบอเมริกันมีความชัดเจนหรือสมบูรณ์แบบมากขึ้น เพราะการวิพากษ์วิจารณ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้แตะลงไปที่แก่นหรือรากฐานเชิงทฤษฎี เป็นเพียงแค่การโต้แย้งส่วนรายละเอียดผลสรุปการศึกษาในบางเรื่องเท่านั้น

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งซึ่งผู้เขียนทั้ง 11 บทความในเล่มนี้มีร่วมกันก็คือ การพยายามที่จะไม่นำเสนอนิยามทุนทางสังคมแบบชัดเจน แต่หลีกเลี่ยงโดยนำเสนอตัวอย่างทุนทางสังคมที่ปรากฏให้เห็น (Manifestation) เช่น องค์การอาสาสมัคร หรือความเชื่อมั่น และใช้สิ่งเหล่านี้เป็นตัวแทน (Proxy) ในการกล่าวถึงทุนทางสังคม

ความผิดปกติที่สำคัญและเป็นจุดบกพร่องหลักของหนังสือเล่มนี้ก็คือ การไม่มีพื้นที่ให้กับทุนทางสังคมในทางลบ ซึ่งอาจส่งผลในการสร้างความแตกแยกในสังคม หรือทำลายบูรณาการของสังคม ทั้ง ๆ ที่ในในโลกวิชาการทุนทางสังคมเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ทุนทางสังคมนั้นนอกจากจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของรัฐบาล สร้างความเข้มแข็งให้กับประชาธิปไตย แก้ปัญหาสังคม เป็นเครือข่ายรองรับทางสังคมในยามวิกฤต ฯลฯ ทุนทางสังคมยังมีแง่มุมที่ส่งผลในทางลบต่อสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยรวมอีกด้วย

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือ กลุ่มซึ่งแบ่งแยก กีดกัน และทำลายกลุ่มเป้าหมาย เช่น Ku Klux Klan กลุ่มอัลกออิดะฮ์ ฯลฯ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ล้วนเป็นกลุ่มที่อาศัยเครือข่าย ความไว้วางใจเชื่อใจ ในการปฏิบัติงานด้วยกันทั้งสิ้น ตัวอย่างที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งคือ ระบบอุปถัมภ์ ที่นำมาซึ่งการฉ้อราษฎร์บังหลวง การแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Rent-seeking) ลักษณะการนำเสนองานทางสังคมเฉพาะในด้านบวกนี้ ทำให้ผู้วิจารณ์นึกถึงร่างยุทธศาสตร์วาระแห่งชาติของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งไม่มีที่ว่างให้กับทุนทางสังคมในด้านลบเช่นกัน

ในส่วนของคุณลักษณะและแนวทางในการวิเคราะห์ในหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่าทั้ง 11 บทวิเคราะห์ตามแนวทางสังคมวิทยาว่าด้วยการบูรณาการ (Sociology of integration) กล่าวคือเป็นการมอง ทุนทางสังคมในฐานะหรือในมิติของการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียว หรือบูรณาการในสังคม ซึ่งก็เป็นแนวทางการวิเคราะห์แบบพัฒน์เมียน และเป็นกระแสหลักแวดวงวิชาการทุนทางสังคม ซึ่งผู้วิจารณ์คิดว่ามีความเหมาะสมในการอธิบายลักษณะในบริบทสังคมแบบอเมริกัน แต่ในกรณีของยุโรป ผู้วิจารณ์มองว่าแนวทางการวิเคราะห์ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับบริบทประชาธิปไตยแบบยุโรปมากกว่าก็คือ แนวการวิเคราะห์ของ Pierre Bourdieu นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสผู้วางขบม ซึ่ง Marti Siisainen หนึ่งในผู้เขียนในหนังสือเล่มนี้ชี้ว่าเป็นการวิเคราะห์ตามแนวทางสังคมวิทยาว่าด้วยความขัดแย้ง (Sociology

of conflict)⁵ ซึ่งมุ่งเน้นที่พลวัตความขัดแย้ง และยุทธศาสตร์การลงทุนในทุนทางสังคมของกลุ่มคนชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องไม่เฉพาะกับทุนทางสังคมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับทุนประเภทอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญคือบทบาทของทุนทางสัญลักษณ์ในการสร้างความตระหนักรู้ และสร้างอัตลักษณ์ของทุนทางสังคม รวมถึงทุนประเภทอื่น ๆ⁶ ซึ่งหากวิเคราะห์ตามแนวทางนี้ ผู้วิจารณ์คิดว่านอกจากจะเหมาะสมกับบริบทของประชาธิปไตยในยุโรปแล้ว ยังเป็นการพัฒนารอบแนวคิดทุนทางสังคมใน “มุมมองแบบยุโรป” ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

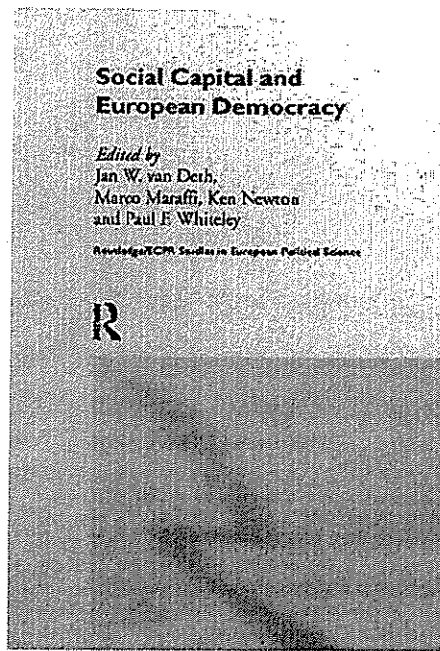
ในภาพรวมผู้วิจารณ์คิดว่าหนังสือเล่มนี้แม้ว่าจะใช้ภาษาที่ไม่ยากมากนัก แต่สำหรับผู้อ่านที่ไม่เคยติดตามงานด้านทุนทางสังคมมาก่อนอาจต้องเผชิญกับความยากลำบากไม่บ้างก็น้อย ทั้งในส่วนของแนวคิดเชิงทฤษฎีและการวิเคราะห์ รวมถึงตัวเลขทางสถิติที่อาจจะเป็นของแฉ่งสำหรับหลายคนที่ไม่คุ้นเคย แต่สำหรับผู้สนใจศึกษาทางด้านทุนทางสังคม โดยเฉพาะทุนทางสังคมในกระแสหลัก ผู้วิจารณ์คิดว่าหนังสือเล่มนี้เป็นทางเลือก

⁵ Siisaiainen, M. 2000. *Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam*. Paper presented at ISTR Fourth International Conference, Trinity College, Dublin, Ireland. July 2000. available from www.jhu.edu/istr/conferences/dublin/workingpapers/siisaiainen.pdf

⁶ Bourdieu, P. 1983. "The Forms of Capital". ("Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital"). In *Soziale Ungleichheiten*. Edited by Reinhard Kreckel. Goettingen: Otto Schartz & Co. Translated by Richard Nice. Available from www.viet-studies.org/Bourdieu-capital.htm

วารสารยุโรปศึกษา

ที่ดีอันหนึ่ง เพราะเป็นการขยายความทุนทางสังคมแบบอเมริกันด้วย
ประสบการณ์จากยุโรป

หนังสือ Social Capital and European Democracy